

De zonden der vaderen gaan over op de kinderen tot in het derde en vierde geslacht. Dat leerden wij op school toen er nog catechismus werd gegeven. Ik herinner me dat we dat vreselijk onrechtvaardig, primitief en belachelijk vonden. Wij behoorden immers tot de eerste generatie die werd opgevoed tot 'zelfstandige' mensen die hun lot in eigen hand moesten nemen.

Langzamerhand, naarmate de kennis over de invloed van de sociale en psychologische erfenis toenam, kreeg de bijbelspreuk betekenis. Onze vaste patronen, ons gedrag en onze manier van reageren zijn in veel grotere mate een kwestie van overerving dan we hebben willen toegeven. Het is niet altijd gemakkelijk om dat te zien en te erkennen, zo veel is er 'vergeten' en verdwenen in het onderbewuste toen grootouders de boerderijen en streken verlieten waar families generaties lang gewoond hadden.

Over de daden van de moeders zijn er geen bijbelspreuken, hoewel ze vermoedelijk een grotere betekenis hebben dan die van de vaders. Oeroude patronen worden doorgegeven van moeders op dochters die nieuwe dochters krijgen, die nieuwe dochters ...

Misschien ligt hierin de verklaring dat vrouwen het zo moeilijk hebben gevonden om voet bij stuk te houden en de rechten te benutten die de maatschappij van gelijkberechtiging te bieden heeft.

Grote dank ben ik verschuldigd aan Lisbeth Andréasson, intendant van Bengtsfors Gammalgård, die een uitgebreide cultuurhistorische controle van het boek over Hanna heeft uitgevoerd, mij van literatuur over Dalsland heeft voorzien en, niet in de laatste plaats, gesproken tekst uit het Zweeds in het grensdialect

van Dalsland heeft vertaald. Verder wil ik Anders Söderberg van uitgeverij W&W bedanken voor zijn kritiek, aanmoediging en geweldige enthousiasme over dit project. Dank ook aan mijn vrienden Siv en Johnny Hansson die, iedere keer dat ik erin geslaagd was mijn nieuwe computer in verwarring te brengen, te hulp schoten. En dat gebeurde heel wat keren!

Tot slot wil ik mijn man bedanken dat hij het volgehouden heeft!

En dan nog iets. Er zitten geen autobiografische elementen in mijn boek. Anna, Hanna en Johanna lijken niet op mij, mijn moeder of mijn grootmoeder. Zij zijn voortgekomen uit mijn fantasie en hebben niets met de zogenoemde werkelijkheid te maken. Dat is nu precies wat hen echt maakt. Voor mij. En hopelijk ook voor u als lezer die gaat nadenken over wie uw grootmoeder was en hoe uw patronen het leven hebben vormgegeven.

Anna

INLEIDING

Haar gemoed was helder als een winterdag, een dag zo stil en schaduwloos alsof er pas verse sneeuw gevallen was. Harde geluiden drongen binnen, het gerinkel van bekkens die op de grond vielen, en geschreeuw. Ze schrok ervan. Net als van het gehuil uit het bed naast haar, dat het wit doorkliefde.

Er huilden er velen op de plaats waar zij was.

Vier jaar geleden had ze haar geheugen verloren. Slechts enkele maanden daarna verdwenen de woorden. Ze zag en hoorde wel, maar voorwerpen noch mensen konden benoemd worden en deze verloren daarmee hun betekenis.

Nu kwam ze aan in het witte land waar de tijd niet bestond. Ze wist niet waar haar bed stond of hoe oud ze was. Maar ze vond een nieuwe manier om zich op te stellen en smeekte om barmhartigheid met deemoedige glimlachen. Zoals een kind. En zoals een kind stond ze wijddopen voor gevoelens, alles wat tussen mensen vibreert zonder woorden.

Het was haar duidelijk dat ze zou sterven. Dat was een wetenschap, geen gedachte.

Het was de naaste familie die haar vasthield.

Haar man kwam elke dag. Met hem had ze contact ook zonder woorden. Hij was over de negentig, dus ook hij was al dicht bij de grens. Maar hij wilde niet; niet sterven en niet weten. Omdat hij altijd controle had gehad over zijn eigen leven en over dat van haar, leverde hij een harde strijd met het onvermijdelijke. Hij masseerde haar rug, boog en strekte haar knieën en las haar voor uit de krant. Zij kon er niets tegenover stellen. Hun verbondenheid was lang en gecompliceerd.

Het moeilijkst was het wanneer haar dochter kwam. Die woonde ver weg in een andere stad. De oude vrouw, die geen besef van tijd of afstand had, was altijd onrustig voor het be-

zoek. Het leek alsof ze al wanneer ze 's ochtends vroeg gewekt werd een voorgevoel had van de auto die door het land reed, en van de vrouw achter het stuur die een onmogelijke verwachting koesterde.

Anna begreep wel dat ze kinderlijke verwachtingen had. Maar het hielp niet; zodra ze eraan toegaf gleden haar gedachten weg: nog één keer echt contact en misschien een antwoord op een van de vragen waarvan ik nooit gelegenheid heb gehad ze te stellen. Maar toen ze na ruim vijf uur de parkeerplaats van het verpleeghuis opreed, had ze geaccepteerd dat haar moeder haar ook deze keer niet zou herkennen.

Toch moest ze de vragen stellen.

Ik doe het voor mezelf, dacht ze. Voor mijn moeder maakt het niet uit waar ik over praat.

Maar daarin had ze ongelijk. Johanna begreep de woorden niet, maar stond wel open voor haar dochters pijn en haar eigen machteloosheid. Ze wist niet meer dat het haar taak was om het kind te troosten dat altijd al onmogelijke vragen had gesteld. Maar dat verlangen bestond nog wel en ook het schuldgevoel over haar ontoereikendheid.

Ze wilde vluchten in de stilte, sloot haar ogen. Het lukte niet; haar hart bonkte en achter haar oogleden was de duisternis rood en pijnlijk. Ze begon te huilen. Anna probeerde haar te troosten, stil maar, stil maar, droogde haar moeders tranen af en schaamde zich.

Maar Johanna's vertwijfeling viel niet te stuiten. Anna werd bang en belde om hulp. Zoals gewoonlijk duurde het even, maar toen stond het blonde meisje in de deuropening. Ze had jonge ogen, zonder diepte. In het blauwe oppervlak school verachting en even kon Anna zien wat zij zag: een mens van middelbare leeftijd, angstig en onhandig, naast een stokoude vrouw, goeie genade!

'Stil maar, stil maar', zei ze ook, maar haar stem was hard, net zo hard als haar handen die de oude vrouw over het haar

streken. Toch lukte het haar. Johanna sliep zo plotseling in dat het onwerkelijk leek.

‘We mogen de patiënten niet opwinden’, zei het meisje. ‘U moet nu een poosje stil zijn. We komen over tien minuten de luier en het bed verschonen.’

Anna droop af als een geslagen hond. Door de huiskamer vluchtte ze naar het terras, vond haar sigaretten en inhaleerde diep. Dat kalmeerde haar; ze kon weer denken. Eerst gedachten van woede: wat een verdomd kreng, spijkerhard. Knap om te zien, natuurlijk, en afschuwelijk jong. Had moeder haar nu gehoorzaamd uit angst; heerste er hier een discipline die de hulpeloze oudjes voelden en waar ze zich aan overgaven?

Daarna kwamen de zelfverwijten; dat meisje deed háár werk, alles dat zijzelf volgens de wetten der natuur zou behoren te doen. Maar niet kon, zich niet toe zou kunnen zetten, zelfs als er wel tijd en plaats voor was geweest.

Op het laatst kwam ze tot een verbijsterend inzicht: moeder was op de een of andere manier geraakt geweest door haar vragen.

Ze doofde haar sigaret in het roestige conservenblikje dat op de verste tafel stond, een concessie tegen wil en dank aan de verlorenen. God, wat was ze moe. Mamma, dacht ze, lieve fantastische mamma, waarom kunt u geen barmhartigheid tonen en doodgaan?

Geschrokken wierp ze een blik over het park van het verpleeghuis waar de esdoorns in bloei stonden en naar honing roken. Ze ademde de lucht diep in alsof ze troost in het voorjaar zocht. Maar haar zintuigen waren stom. Ik lijk ook wel dood, dacht ze toen ze zich omdraaide en met gedecideerde stappen naar de kamer van het afdelingshoofd liep. Er aanklopte, nog net dacht: Als het Märta maar is.

Het was Märta, de enige die ze hier kende. Ze begroetten

elkaar als oude vrienden. De dochter ging in de bezoekersstoel zitten en wilde net een vraag stellen toen ze overmand werd door haar gevoelens.

‘Ik wil helemaal niet huilen’, zei ze en ze deed het toen toch.

‘Het is ook niet gemakkelijk’, zei de zuster, terwijl ze de doos met papieren zakdoeken naar haar toeschoof.

‘Ik wil weten hoeveel ze begrijpt’, zei de dochter en ze vertelde over haar hoop herkend te worden en over de vragen die ze gesteld had aan haar moeder, die deze niet begreep en tegelijkertijd toch wel.

Märta luisterde zonder verwondering: ‘Ik geloof dat oude mensen dingen begrijpen op een manier die wij moeilijk kunnen vatten. Als pasgeborenen. Je hebt immers zelf twee baby’s gehad; je weet dat ze alles in zich opnemen, onrust en blijdschap. Dat weet je toch nog wel?’

Nee, dat wist ze niet meer; ze herinnerde zich alleen nog haar eigen overweldigende gevoel van tederheid en ontoereikendheid. Maar ze begreep wel waar de verpleegster het over had, want ze had kleinkinderen van wie ze veel had geleerd.

Daarna praatte Märta in troostende bewoordingen over de algemene toestand van de oude vrouw; ze hadden haar doorligwonden onder controle, dus lichamelijke pijn had ze niet.

‘Maar ’s nachts is ze wat onrustig’, zei ze. ‘Het lijkt alsof ze nachtmerries heeft; ze wordt schreeuwend wakker.’

‘Droomt ze ...?’

‘Natuurlijk droomt ze, dat doet iedereen. Het trieste is dat we nooit te weten kunnen komen waar ze over dromen, onze patiënten.’

Anna dacht aan de poes die ze vroeger thuis hadden, dat mooie beest dat opeens in de slaap opveerde en siste met uitgeslagen klauwen. Daarna schaamde ze zich ook voor die gedachte. Maar Märta zag haar verlegenheid niet.

‘Vanwege Johanna’s slechte conditie willen we haar liever geen kalmerende middelen geven. Ik geloof ook dat ze haar dromen misschien nodig heeft.’

‘Nodig heeft ...?’

Zuster Märta deed net alsof ze de verwondering in de stem van de ander niet hoorde en ging verder: ‘We willen haar een eigen kamer geven. Zoals het nu is stoort ze de anderen op de zaal.’

‘Een eigen kamer, kan dat dan?’

‘We waken bij Emil op nummer zeven’, zei de verpleegster, terwijl ze haar ogen neersloeg.

Pas toen de dochter de parkeerplaats afreed begreep ze de strekking van de woorden over Emil, de oude predikant van de Pinkstergemeente, wiens psalmen ze door de jaren heen gehoord had. Ze had er vandaag niet bij stilgestaan dat het rustig was geweest in zijn kamer. Jarenlang had ze hem horen zingen over het leven in het dal van de doodsschaduw en over de Here die met zijn vreselijke oordelen wachtte.